

Kékesdi-Boldog Dalma

Média válság idején

Vendégszerkesztői előszó

A *válság* kifejezés – amely eredetileg az orvostudományi szakirodalomban volt használatos – olyan instabil időszakot jelöl, amely bármilyen gazdasági, politikai, társadalmi rendszerben vagy egyéb struktúrában megjelenhet, és ott olyan korábban nem tapasztalt állapotot idéz elő, amelynek megoldásához új típusú döntések, eszközök és stratégiák szükségesek. A válság egyebek mellett olyan fogalmakat aktivál, mint a váratlanság, a bizonytalanság, a fordulópont, a felbomlás vagy a túlélés, a pozitív vagy a negatív kimenetel (Tóth I. 2012: 22).

A médiakutatást kezdettől fogva elkíséri az a válságnarratíva, amelynek alapélménye a változás és az emiatt kialakuló új helyzettel való szembesülés, amihez gyakran borúlátó előrejelzések társulnak. A médiaelméleti szakirodalomban jellemzően három területen jelenik meg a válság fogalma: a *társadalom*, a *technológia* és a *médiahatás* szintjén.

A *társadalmi változások* közé nemcsak a jelentős paradigmaváltásokat (Barbier & Bertho Lavenir 2004, Barbier 2006, Briggs & Burke 2012) sorolhatjuk, hanem a politikai szférában bekövetkező fordulatokat is, legyen szó például a poszt-szocialista államok médiarendszereinek átalakulásáról (Jakubowicz & Sükösd 2008, Bajomi-Lázár et al. 2020, Peruško et al. 2020), a politikai polarizáció felerősödéséről vagy a nacionalista-populista politikai kommunikáció térhódításáról (Canovan 2002, Moffit 2016). A *technológia* szintjén az új médiumok megjelenése és a médiarendszer ezek miatti átalakulása (McLuhan 2001, Castells 2005, Chadwick 2013, Sunstein 2013) kapcsán kerül előtérbe a válság. A változás rendszerint a régi és az új médialogika versenyeként jelenik meg, ahol kezdetben kedvezőtlen az új eszköz vagy technológia fogadtatása. A korábbi struktúrák megváltozását a szakírók sokszor szorongással fogadják, annak ellenére, hogy a médiatörténeti tapasztalatok ezt nem indokolják. A kézírás csak kiegészítette a szóbeliséget, a könyvnyomtatás számos kedvező következménnyel járt, a távíró elterjedése segítette az újságírói professzionalizációt. A rádió sem szorította ki a nyomtatott sajtót, sőt kezdetben integrációs szerepet látott el a kisebb közösségen belül. A zsebrádió, később pedig a walkman differenciáltabbá tette a szabadidő eltöltését, ugyanakkor hozzájárult a közönség fragmentálódásához, a politika polarizálódásához, a társadalmi kohézió felbomlásához is. A mozi, a televízió, s később az internet sem törölte el a korábbi médiumokat. A *média hatásai* és a közönség vélekedése, viselkedése közötti összefüggéseket vizsgáló médiaelméletek fejlődési szakaszait nézve azt látjuk, hogy változásokkal és bizonytalansággal teli időszakokban – a megnövekedett híréhség miatt – a közönség jobban rá van utalva a médiára. Nem véletlen, hogy ezekben az időszakokban erősödnek fel a médiának nagy és közvetlen hatást tulajdonító erőhatás-elméletek. Más szavakkal: válság idején az emberek úgy találják, hogy a médián keresztül képesek megbízható információt szerezni, s az egyes médiumok a tájékoztatás mellett segítenek nekik az események alapvető értelmezésében és a cselekvési stratégiák kialakításában is (McQuail 2015: 560).

Ha a kronologikus, társadalom- és technológiatörténeti megközelítés helyett egyidejű, holisztikus nézőpontból vizsgáljuk a médiarendszert, akkor láthatóvá válik, hogy az összetett és folyamatosan változó interakciós hálózatot alkot. Ebben nem az újabb technológiai eszközök vagy gyakorlatok térnyerése és a régiek háttérbe szorulása a domináns trend, hanem e kettő kapcsolata és együttműködése a meghatározó, s a közönség aktív médiahasználata és médiára gyakorolt hatása is fontos tényező (Chadwick 2013). Ebből a szemszögből a válságnarratíva is új elemekkel gazdagodik, mert láthatóvá válnak a média, a közönség és a technológia többirányú interakciói.

Éppen ezért fontos kérdés az, hogy miként jelennek meg válságok a médiában, s milyen hatással van mindez a társadalomra. A válsághelyzetek – a gazdasági recesszió, a politikai rendszerek radikalizálódása, a világhárványok, a természeti csapások, a civilizációs eredetű katasztrófák, az emberi mulasztás okozta szerencsétlenségek – média- és kommunikációtudományi szempontból azért figyelemre méltó jelenségek, mert váratlanok,

így az ezekről szóló hírközlés általában *ad hoc* módon történik. A nem várt eseményekről szóló kommunikáció pedig olyan esettanulmányokat kínál, amelyek képesek nagyítóként megmutatni az adott társadalom pillanatnyi állapotát és a médiarendszer működését. A média elemzésén keresztül pedig megállapításokat tudunk tenni a politikai rendszerről is (Siebert et al.1956/1984, Hallin & Mancini 2004/2008).

A közelmúltban számos, a mindennapi életünket kisebb-nagyobb mértékben meghatározó lokális és globális válsággal kellett szembesülnünk. 2020 őszén, amikor már túl voltunk a koronavírus-járvány első hullámán – de még nem tudtuk, hogy ezt továbbiak követik majd – egyebek mellett az a fő kérdés foglalkoztatta a hazai médiakutatókat: milyen hatást gyakorolnak a válsághelyzetek a médiarendszer, a politikai rendszer és a társadalom működésére? Mi határozza meg a médiairányítást egy olyan helyzetben, amikor nem áll rendelkezésre előre kidolgozott válságkommunikációs stratégia? Vajon más szempontok kerülnek-e előtérbe a hírközlésben válság idején egy alkotmányos demokráciában, mint egy politikailag hibrid vagy autoriter rezsimben? Hogyan változik meg a média napirendje, logikája, a médiaszövegek szóhasználata válság idején? Van-e különbség a politikai, a társadalmi, a gazdasági és a természeti csapások médiareprezentációjában? Mi az újságírók szerepe és felelőssége a tájékoztatásban? Mi a különbség az egyes médiaplatformok – a professzionális és a közösségi média – felületein megjelenő kríziskommunikációs praxisok között?

Azt már a pandémia első időszakában észlelni lehetett, hogy ez a rendkívüli, ám azonnali lépéseket sürgető esemény átrendezi a korábbi társadalmi és politikai viszonyokat és szokásokat, s ezzel együtt hatást gyakorol a médiára is. Ebből a tapasztalatból kiindulva – de nem csak a Covid19-re szűkítve a témát – az ELTE Média Tanszékkal közösen kezdeményeztük a tudományos diskurzus elindítását, és közzétettük a *Média válság idején* című konferencia felhívását. Arra törekedtünk, hogy a megközelítésmódok sokszínűségének bátorításával, interdiszciplináris jelleggel teret adjunk azoknak a tudományos előadásoknak, amelyek a média működését, időbeli változásait, továbbá az újságírói hivatást a válság kontextusában vizsgálják. A kétnapos eseményen (amelyet a Covid19 második hulláma miatt online rendeztünk meg 2021. január 13-án és 14-én), 7 szekcióban összesen 25 előadás hangzott el. A *Média válság idején* konferencia teljes anyaga visszanezhető a Médiakutató YouTube csatornáján, hét tematikus szekcióba rendezve.¹

Az olvasó most e konferencia válogatott anyagából összeállított különszámot tartja a kezében, benne 14 tanulmánnyal. Szerzőink a szociológia, a történettudomány, a kommunikáció- és médiakutatás jeles képviselői, jogászok, újságírók, s pályakezdő társadalomtudósok, akik változatos nézőpontokból vizsgálják a média válság alatti működését.

Az első rovatban a koronavírus-járvány legelső, 2020 tavaszi tapasztalatairól olvashatunk. Andok Mónika a magyarországi egyházak online térbe való átköltözését vizsgálva mutat rá arra, hogy a karantén lehetővé tette a korábban nem használt médiatechnológiai megoldások bevezetését bizonyos vallási közösségekbe. Rajnai Richárd és Németh Szilvia az online közoktatásra való átállás hazai kihívásait tárja fel: bemutatják, miként alakult át az oktatás és a tanulás folyamata, és hogyan formálódtak a tanári és diákszerepek a járvány első három hónapjában.

Szintén a koronavírushoz kapcsolódva Polyák Gábor és Nagy Krisztina az infodémia jelenségre reflektálva az egészségügyi kommunikáció és a szólásszabadság határait vizsgálja jogtudományi szempontból. A demokráciák válságáért egyebek mellett felelőssé tett Facebook mint politikai hirdetési felület Bene Márton, Petrekanics Márton és Bene Mátyás vizsgálati terepe: a magyar politikai pártok hirdetési aktivitását és költéseit elemzik a 2019-es európai parlamenti és önkormányzati választási kampányainak időszakában. Szabó Lilla Petronella és Béni Alexandra kognitív nyelvészeti elemzése azt mutatja, hogy a vezető magyar hírportálok koronavírussal kapcsolatos cikkeiben a Covid19 jellemzően háborús metaforaként jelent meg. Varagya Szilvia azt vizsgálja, mikén tudósított egy szlovákiai magyar nyelvű napilap a koronavírus-járványról, míg Zakinszky Toma Viktória a 2015-ös migrációs hullám szerb és magyar sajtoreprezentációját hasonlítja össze. Mindkét szerző a határon túli és a magyar médiadiskurzus különbözőségeire hívja fel a figyelmet.

1 A *Média válság idején* konferencia lejátszási lista a YouTube-on: https://www.youtube.com/watch?v=qk6RySH2euI&list=PLQrbn65FCtWvqwf1P-xD4dLGzP_OpQQA

A válság témája az újságíráshoz kapcsolódóan is megjelenik. Tófalvy Tamás az újságíráshoz kötődő, több évtizedes válságnarratívákat veszi sorra, és arra a kérdésre keres választ, hogy ezek milyen kulturális, társadalmi, gazdasági és technológiai kontextusokkal függhetnek össze. Gödri Rita a magyar pályakezdő újságírók képzéséről és szakmai lehetőségeiről fest borús képet. Dési János kritikus hangvétellő, *insider view* nézőpontú esszéjében a hazai újságíró attitűdök alakulását kíséri figyelemmel az 1980-as évektől napjainkig.

A tekintélyelvű médiarendszerekben megjelenő történelmi válsághelyzetekről is olvashatunk. Sz. Nagy Gábor az 1945–48-as koalíciós időszak papírkiutalási rendszerébe enged bepillantást, amely a Magyar Kommunista Párt egyik legfontosabb sajtóirányítási és -ellenőrzési eszköze volt. Takács Róbert azt mutatja be, milyen válsághelyzeteket azonosított a médiában a Magyar Szocialista Munkáspárt vezetése a Kádár-korszak utolsó évtizedében, s milyen megoldási javaslatokkal állt elő.

Jele Ágnes a posztkoloniális társadalomtudomány másságrepresentációjának fogalomkészletét használva az Európai Központi Bank-elnök német sajtórepresentációjának alakulását elemzi az eurozóna válsága idején. Végezetül Bódi Jenő a Balaton vízminőségével kapcsolatban kirobbant botrány diskurzuselemzését vizsgálva a kockázattársadalom fogalmára építve négy beszédmódot azonosít.

Mind a konferencián elhangzott előadások, mind az írásos anyagok hiteles korlenyomatot nyújtanak arról, hogy milyen kérdések foglalkoztatják napjainkban a médiatudomány és határterületeinek képviselőit. A konferencián életre hívott diskurzus azt is megmutatta: válsághelyzetekben és azon kívül is nagy szükség van a magas minőségű, független, tudományos kutatásokra, és az ezeknek megjelenési teret biztosító *Médiakutató* folyóiratra.

A konferencia szervezőjeként szeretném megköszönni az ELTE Média Tanszéknek a társszervezésben nyújtott segítséget, a *Médiakutató* szerkesztőinek munkáját, továbbá Bozóki András, Egres Dorottya, Hegedűs István, Kaposi József, Sipos Balázs és Sükösd Miklós külsős bírálói közreműködését. Bízom abban, hogy a *Média válság idején* konferencia s a most megjelent különszám méltó módon állít emléket a *Médiakutató* elmúlt húsz évének.

Irodalom

Bajomi-Lázár, Péter, Aukse Balčytienė, Alena Dobrova & Beata Klimkiewicz (2020): History of the Media in Central and Eastern Europe. In: Klaus Arnold, Paschal Preston & Susanne Kinnebrock (eds.): *The Handbook of European Communication History*, pp. 277–298. Hoboken: Wiley Blackwell.

Barbier, Frédéric & Bertho Lavenir, Catherine (2004): *A média története – Diderot-tól az internetig*. Budapest: Osiris Kiadó.

Barbier, Frédéric (2006): *A könyv története*. Budapest: Osiris Kiadó.

Briggs, Asa & Peter Burke (2012): *A média társadalomtörténete. Gutenbergtől az internetig*. Budapest: Napvilág Kiadó.

Canovan, Margaret (2002): Taking politics to the people: populism as the ideology of democracy. In: Mény, Yves & Yves Surel (eds.): *Democracies and the Populist Challenge*. pp. 25–44. London: Palgrave Macmillan.

Castells, Manuel (2005): *A hálózati társadalom kialakulása – Az információ kora I. kötet*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Chadwick, Andrew (2013): *The Hybrid Media System: Politics And Power*. New York: Oxford University Press.

Hallin, Daniel C. & Mancini, Paolo (2004/2008): *A média- és politikai rendszerek három modellje*. Budapest: AKTI-Gondolat.

Jakubowicz, Karol & Miklós Sükösd eds. (2008): *Finding the Right Place on the Map. Central and Eastern European Media Change in a Global Perspective*. Bristol & Chicago: Intellect.

McLuhan, Marshall (2001): *A Gutenberg-galaxis: A tipográfiai ember létrejötte*. Budapest: Trezor Kiadó.

McQuail, Dennis (2015): *A tömegkommunikáció elmélete*. Budapest: Wolters Kluwer Kiadó.

Moffitt, Benjamin (2016): *The global rise of populism: Performance, political style, and representation*. Stanford University Press.

Peruško, Zrinjka, Dina Vozab & Antonija Čuvalo, eds. (2020): *Comparing Post-Socialist Media Systems. The Case of Southeast Europe*. London: Routledge.

Siebert, Fredrick S., Theodore Peterson & Wilbur Schramm (1956/1983): *Four Theories of the Press*. Urbana & Chicago: Chicago University Press.

Sustein, Cass R. (2013): *Republic.com 2.0*. Budapest: Wolters Kluwer Complex Kiadó.

Tóth I. János (2012): Válság és válságtudat. *Létünk*, 3. sz. 20–27. o.

Kékesdi-Boldog Dalma a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Kommunikációtudomány Doktori Iskolájának doktorjelöltje. Kutatási területe a Kádár-korszak tájékoztatáspolitikája és a csernobili atomkatasztrófa hazai kommunikációja. A *Médiakutató* „Kritika” rovatának szerkesztője. E-mail: boldog.dalma@gmail.com.